

การบูรณาการคติธรรมสู่แนวความคิดการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม วัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

หากกล่าวถึง “ภูมิสถาปัตยกรรม” (landscape architecture) ในความหมาย คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องการวางแผน ออกแบบ บริหารจัดการ และดูแลอนุรักษ์พื้นที่บริเวณสิ่งปลูกสร้างและพื้นที่ธรรมชาติ ซึ่งมุ่งเน้นในการออกแบบพื้นที่ภายนอก แต่ก็ยังมีความเกี่ยวเนื่องที่แยกขาดกันไม่ได้ กับงานสถาปัตยกรรมที่จะเน้นในการออกแบบอาคารและสิ่งปลูกสร้าง จุดสำคัญคือการกำหนดแนวคิด ในการออกแบบ ให้มีเรื่องราวสอดคล้อง กับสถานที่นั้นๆ เราอาจพบเห็น แนวคิดทางภูมิสถาปัตยกรรม จากสถานที่ต่างๆ มากมาย และสิ่งหนึ่งที่พบเห็นได้ คือ ศาสนสถาน โดยเฉพาะ พุทธศาสนสถาน หรือตามวัดวาอาราม สถานปฏิบัติธรรมต่างๆ

แต่เดิมการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม จะเป็นการแบ่งโซน ที่คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย ตามที่เราเคยได้พบเห็น ได้ยินได้ฟังกันมาก่อนแล้ว เช่น เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เป็นต้น

เขตพุทธาวาส คือ พื้นที่สำหรับพระสงฆ์ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งสถานที่ประทับขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พุทธาวาส = พุทธ+อาวาส) เขตพุทธาวาสมักประกอบด้วยสถาปัตยกรรมหลักสำคัญ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปองค์และพิธีกรรมต่างๆ เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร เจดีย์ ฯลฯ

เขตสังฆาวาส คือ พื้นที่ส่วนหนึ่งของวัด ที่กำหนดไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้สามารถปฏิบัติภารกิจส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวเนื่องกับพิธีการใดทางศาสนาโดยตรง (สังฆาวาส มาจาก สงฆ์ + อาวาส) ซึ่งมีความหมายถึง ที่อยู่แห่งหมู่สงฆ์ พื้นที่บริเวณนี้จึงมักมีขอบเขตที่มิดชิดและประกอบไปด้วยอาคารที่สัมพันธ์เฉพาะกับกิจกรรมและวัตรปฏิบัติที่เป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ เช่น กุฏิ ศาลาการเปรียญ หอกลอง – หอระฆัง ฯลฯ

ซึ่งปัจจุบัน ยังมีสถานที่ ที่ประกอบเข้ากับวัด หรือศาสนสถาน อีกหลายอย่าง เช่น อาคารพักรับรองผู้ปฏิบัติธรรม ลานธรรม ลานปฏิบัติธรรม สวนหย่อม ร้านค้าชุมชน เป็นต้น โดยการกำหนดแนวคิด ในการออกแบบทางภูมิสถาปัตยกรรมนั้น หากนำเอา หลักธรรมคำสอน มาเป็นหลักในการคิด ก็จะทำให้เกิดประโยชน์ในการใช้งาน ความงาม และประโยชน์ในด้านอื่นๆ เช่น กระบวนการทัศนศึกษาธรรมะ จากวัตถุหรือสิ่งที่พบเห็น โดยสามารถนำเอาศิลปะแขนงต่างๆ มาเติมแต่ง ในส่วนต่างๆ ได้ เนื่องจาก รมใหญ่ของแนวคิดในการจัดการ จัดวาง องค์ประกอบ ของศาสนสถานนั้น คือ หลักธรรม ที่สามารถเข้ากันได้อยู่ในตัว

กรณีศึกษา ที่ทางคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร ได้ทำการบูรณาการศาสตร์ทางด้านการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม โดยใช้แนวคิดจาก หลักธรรมทางศาสนา

พุทธ เพื่อเป็นกรอบในการกำหนดแนวทาง วางแผน วางผัง ของวัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย อันมีดังต่อไปนี้

ประวัติวัดพระธาตุบังพวน (โดยสังเขป)

วัดพระธาตุบังพวน เป็นวัดราษฎร์ ตั้งอยู่ที่ ๑๗๒ หมู่ ๓ ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ ๑๐๒ ไร่ เจดีย์พระธาตุบังพวน เป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม สร้างด้วยศิลาแลง อิฐดินเผา พ.ศ. ๒๒๑๐ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา โบราณวัตถุภายในวัดพระธาตุบังพวน ได้แก่ พระพุทธรูปใหญ่ ๑ องค์ พระปางนาคปรก ๑ องค์ ศีลาจารึก ๑ หลัก พระธาตุบังพวน พระปรางค์ ๓ องค์ เจดีย์เล็ก ๗ องค์ ตามปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ กล่าวว่า พระยาสุวรรณพิงคานเจ้าเมืองหนองหาน สกลนคร พระคำแดง เจ้าเมืองหนองหานน้อย อุดรธานี และพระยาจุลณีพรหมทัตติ เจ้าเมืองจุลณี (ลาวเหนือ แคว้นสิบสองจุไทย) พระยาอินทปัตถนคร เจ้าเมืองอินทปัตถนคร (เขมร) และพระยานันทเสน เจ้าเมืองศรีโคตรบูรณหลวง กษัตริย์ทั้ง ๕ พระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์พระมหากัสสปะเถระ พร้อมด้วย พระอรหันต์อีก ๕๐๐ ก่อสร้างพระธาตุพนมจนเสร็จแล้วและได้บรรลอรหันต์ในเวลาต่อมา กษัตริย์ทั้ง ๕ จึงออกเดินทางไปอินเดีย เพื่ออัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจำนวน ๔๕ องค์ มาประดิษฐานไว้ในสถานที่ ๔ แห่ง ได้แก่

๑. อัญเชิญพระธาตุหัวเหน่า จำนวน ๒๙ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่พระธาตุบังพวน หรือภูเขาหลวง
๒. อัญเชิญพระธาตุฝ่าพระบาทก้าขวา จำนวน ๙ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่เจดีย์พระธาตุกลางแม่น้ำโขง ณ เมืองหล้าหนองคาย
๓. อัญเชิญพระธาตุเขี้ยวฝาง ๓ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่พระธาตุโพนจิกเวียงจัว บ้านปะโค จังหวัดหนองคาย
๔. อัญเชิญพระธาตุเขี้ยวฝาง จำนวน ๔ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่เจดีย์พระธาตุหอผ้าหอแพ เมืองเวียงจันทร์

วัดพระธาตุบังพวน นอกจากมีองค์พระธาตุแล้ว ยังกลุ่มโบราณสถานที่เรียกว่า สัตตมหาสถาน ที่สร้างขึ้นตามคติพุทธศาสนา หมายถึงการจำลองสถานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ หลังจากตรัสรู้แล้ว จำนวน ๗ แห่ง คือ โพธิบัลลังก์, อนิมมิสเจดีย์, รัตนจกรมเจดีย์, รัตนฆรเจดีย์, อชาปาลนิโครธเจดีย์, มุจลินทเจดีย์ และราชายตนะเจดีย์ ซึ่งในวัดพระธาตุบังพวนแห่งนี้นับเป็นที่เดียวในโลกที่ยังหลงเหลือโบราณสถานอันเป็นสัตตมหาสถานจากอดีตครบทั้ง 7 สิ่ง และยังมี “สระมุจลินท์” หรือ “สระพญานาค” สระ น้ำโบราณที่มีบันทึกในหนังสือโบราณที่เขียนเป็นภาษามคร เรียกชื่อว่า “สระมังคละน้ำเที่ยงหมัน” เมื่อครั้งได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระ พุทธเจ้าบรรจุไว้ในองค์พระธาตุได้เกิดปรากฏการณ์ประหลาดมีสายน้ำพวยพุ่งออกมาจาก

พื้นดิน ในสมัยต่อมา สมเด็จพระไชยเชษฐา (พ.ศ. ๒๐๙๓-๒๑๑๕) กษัตริย์ล้านช้างได้โปรดเกล้าให้สร้าง พระพุทธรูปนาคปรก ๙ เศียร ไว้ในบริเวณใกล้เคียงกันด้วย

จะเห็นได้ว่า วัดพระธาตุบังพวน มีเนื้อที่ค่อนข้างใหญ่ มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ที่อ้างอิงได้จาก ตำนานของทางล้านช้าง มีโบราณสถานสำคัญ เป็นแหล่งท่องเที่ยว และเรียนรู้ในเชิงประวัติศาสตร์ และ วัฒนธรรม เรียกได้ว่า มีจุดน่าสนใจอยู่ในตัว ประกอบกับการเป็นวัด ที่ผู้คนหลายกลุ่ม เข้าไปท่องเที่ยว ทั้งที่ สำหรับทัศนศึกษา รวมทั้งเป็นที่ปฏิบัติธรรมของเหล่าอุบาสก-อุบาสิกา ดังนั้น การแบ่งเขตของวัด นอกเหนือจากแบ่งเป็น เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส แล้วนั้น การจัดองค์ประกอบ ตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม ด้วย แนวคิดจากหลักกรรม จึงเป็นสิ่งที่สามารถนำมาเพื่อความสอดคล้อง กับบริบทพื้นที่ได้ โดยกำหนดจาก หลักกรรม ทางพระพุทธศาสนา

รูปที่ ๑ ผังการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่วัดพระธาตุบังพวน

และจากการศึกษา พบว่า มีหลักกรรม คติธรรม ที่สามารถเข้ากันได้กับบริบทพื้นที่ ดังนี้

รูปที่ ๓ การกำหนดแนวคิดการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมจาก บุญกิริยาวัตถุ ๓ ในชื่อ ทาน

ในส่วนของ ทาน ตามบุญกิริยาวัตถุ ยังสามารถแยกย่อยได้เป็น เขตต่างๆ เช่น

- เขตอภัยทาน อาจเป็นสถานที่ที่สื่อถึง อาทิเช่น บ่อปลา สำหรับให้ผู้คนมาให้อาหารปลานก เต่า ฯลฯ
- ธรรมทาน อาจเป็นสวนหย่อม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือสื่อผสม ที่แสดงถึงหลักธรรมะต่างๆ ซึ่งที่มีอยู่เดิมคือ พระอุโบสถ วิหารหลวงพ่อนาค สระมุจลินท์
- อามิสทาน อาจเป็นส่วนของ วิหาร เจดีย์ ที่คนเข้ามากราบไหว้ ถวายสังฆทาน, ศาลาการเปรียญ, โรงทาน, ร้านค้าชุมชน รวมไปถึง อาคารพิพิธภัณฑ์และเข่าวัดถุ่มงคดของทางวัด
- วิทยาทาน เป็นส่วนที่เป็นที่ตั้งของ โรงเรียน วัดพระธาตุบังพวน และอาจเป็นสถานที่สาธิต ศิลปวัฒนธรรม การละเล่น การแสดง ประจำท้องถิ่น

รูปที่ ๔ การกำหนดแนวคิดการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม บัญญัติริยาวัตฤ ๓ ในข้อ คีล และภาวนา

ในส่วนของ คีล และภาวนา หากวิเคราะห์จาก อาคาร สิ่งปลูกสร้าง สามารถ กำหนดแยกย่อย ด้วยหลักกรรม (ไตรสิกขา) คือ คีล สมาธิ และปัญญา ได้ (ดังรูปที่ ๔)

- คีล สามารถกำหนด เป็นสถานที่ ได้แก่ อาคารพักรับรองผู้มาปฏิบัติธรรม
- สมาธิ เป็นโซนที่ประกอบไปด้วย ลานปฏิบัติธรรม วิปัสณากรรมฐาน กลุ่มแมงไม้ อันร่มเย็น สำหรับปลักกลด หรือนั่งกรรมฐาน
- ปัญญา เป็นโซนของกุฎิของพระสงฆ์รอบบ่อน้ำ กุฎิลอยน้ำ อันสื่อความหมายถึง การตัดซึ่งทางโลก และแสวงหาซึ่งสังขธรรม

ในการแบ่งโซนของเขตวัดพระธาตุดังพวนนั้น ยังสามารถ นำเอาหลักกรรมข้อใหญ่ ของพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในการกำหนดรายละเอียด เพิ่มเติมได้อีก ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ดังนี้

ไตรสิกขา ที่มีมรรค 8

- ◆ **ศีล**
 - สัมมาวาจา
 - สัมมากัมมันตะ
 - สัมมาอาชีวะ
 - สัมมาวายามะ
- ◆ **สมาธิ**
 - สัมมาสติ
 - สัมมาสมาธิ
- ◆ **ปัญญา**
 - สัมมาทิฐิ
 - สัมมาสังกัปปะ

รูปที่ ๔ การกำหนดแนวคิดการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม มรรค ๘

ในการจัดวางผังตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม โดยใช้หลักกรรม มาบูรณาการนี้ เป็นเพียงแนวคิดหนึ่งที่สามารถสื่อให้เห็นได้ถึง การจัดการที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น และสามารถยังประโยชน์ ในการพัฒนาสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เพิ่มจุดสนใจในแต่ละโซน ด้วยงานศิลปะ หรือที่แสดงออกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชาวอีสาน ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้งเป็นสื่อในการศึกษาธรรมะ ที่จับต้องได้ เพื่อเพิ่มความน่าสนใจ ในความเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ให้มากยิ่งขึ้นในตัว

ผู้จัดทำ ฝ่ายกิจการนักศึกษา

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร